

Kummia kokemuksia

Mielen reunoilla olevat alueet on perinteisesti suljettu tutkimuksen ulkopuolelle. Mieli ja toinen -hanke tekee juuri päinvastoin. Ehkä juuri siksi Marja-Liisa Honkasalon tutkimus on synnyttänyt voimakkaita reaktioita.

Media raportoi häkellyttävästi Suomen Akatemian rahoittamasta uudesta tutkimushankkeesta vuonna 2013. Rahaa myönnettiin löysin rantein epä-määräiseen tutkimukseen. Siltä ainakin Turun yliopiston Kulttuurin ja terveyden tutkimusyksikön professorista Marja-Liisa Honkasalosta tuntui, kun hän seurasi hankkeensa Mieli ja toinen uutisointia. Uutisointi loppui, kun rahoittaja ilmoitti hankkeen saaneen erittäin korkeat tieteelliset arviot kansainväliseltä arviointipaneelilta.

Honkasalon projekti on osa Suomen Akatemian laajaa Ihmisen mieli -tutkimusohjelmaa, joka päättyy tänä vuonna. Yhteensä kaksikymmentäkaksi hanketta tutkivat mieltä filosofian, psykologian ja neurotieteen, lääketieteen, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden näkökulmasta.

Joukko tutkijoita kertoo havainnoistaan teoksessa *Mielen salat*, joka on juuri ilmestynyt Gaudeamukselta. Marja-Liisa

Honkasalon artikkelin nimi on ”Kumman varjo”. Se kuvaa osuvasti ilmiöitä, joita ei paljain silmin näe, mutta jotka ovat monille todellisia ja vaikuttavat elämään siinä missä näkyvätkin asiat. Yliluonnollisina pidetyt kokemukset voivat olla näkyjä, ennalta-arvaamisia, telepatiaa, kuuloaistimuksia tai vaikkapa kuolleiden kohtaamisia. Ne tupsahtavat tyypillisesti äkkiarvaamatta arjen keskelle.

Sigmund Freud käytti yli-luonnollisista ja paranormaleista asioista käsitettä *das Unheimliche*. Honkasalon tutkijaryhmä päätyi puolentoista vuoden pohdinnan jälkeen ”kummaan”. Käsite luonnehtii ryhmän mukaan parhaiten arki-kokemuksesta poikkeavia kokemuksia, jotka viittaavat toisiin todellisuuksiin ja selittämättömiin ilmiöihin, joille ei ole aistein havaittavaa näyttöä.

Kahdeksanhenkinen ryhmä tutki kummia kokemuksia historiallisesta, psykiatrisesta, neurotutkimuksellisesta ja kulttuurienvälisestä näkökulmasta. Yhtä kattavaa tutkimusta ei ole Suomessa aiemmin tehty.

Yllättävä lisämateriaali

Kummat kokemukset ovat tuttuja hyvin monille. Sen professori tuli tuntemaan hankkeen julkitulon jälkeen. Hänelle alkoi

sadella puheluja. Ihmiset halusivat kertoa kokemuksista, joita oli vaikea selittää ja joihin suhtauduttiin yhtä vähättelevästi kuin professorin tutkimukseen.

Viestitulva oli niin valtaisa, että se oli saatava aisoihin. Professori ymmärsi senkin, että tutkijaryhmälle oli täysin odottamatta tarjoutumassa ainutlaatuista materiaalia, jota voisi hyödyntää tutkimuksessa.

Honkasalo pyysi yhteydenottajia kirjoittamaan kokemuksensa ylös ja lähettämään hänelle. Kirjeitä saapui yli sata, eikä vuo ole vielääkään tyrehtynyt. Kirjallisessa muodossa kansalaisten kummat kokemukset muuttuivat osaksi akateemista tutkimusta ja lopulta tiedekirjaksi. SKS:n kustantama *Kumman äärellä* on parhaillaan vertaisarvioitavana ja oletettavasti tulevana vuonna markkinoilla.

Huokoinen ja tarkkarajainen mieli

Mieli ja toinen -hanke tutkii mieltä sen ulkoreunoilta käsin. ”Mieli on mielletty aivojen neurologiseksi toiminnoksi, ja kaikki, mikä jää niiden ulkopuolelle, on likaa, joka uhkaa järjestystä. Mielen reunoilta tulee jotain, joka uhkaa yhteiskuntaa”, Honkasalo sanoo.

Hankkeen johtajaa kiinnostaa juuri se, mitä noilla reunoilla

Kulttuurisen terveyden ja hyvinvoinnin professori Marja-Liisa Honkasalon mielestä tutkijoiden tehtävä on hälventää kummallisten kokemusten aiheuttamaa stigmaa. Kuva: Lauri Hannus.

tapahtuu. Kummat kokemukset lyövät kokijaansa herkästi häpeän leiman. Ihmiset sysätään psykiatrian piiriin ja leimataan hulluiksi. Honkasalon mielestä tutkijoiden eettinen tehtävä on hälventää stigmaa. Siksi muun muassa kirjeaineisto otettiin mukaan tutkimukseen.

Euroopassa ja Yhdysvalloissa tehtyjen tutkimusten mukaan länsimaissa yli puolella väestöstä on elämänsä aikana yksi tai useampi kumma kokemus. Se selittänee, miten suuresti kumma kiehtoo ihmisiä ympäri maailman. Sen tenho ilmenee muun muassa uususkonnollisten ja spiritualististen liikkeiden vetovoimana.

Mistä kaikesta kumman kappu kertoo? ”Se kertoo ennen kaikkea ’re-enchantmentista’, sadunomaisuuden poistamisesta. Rationaalinen yhteiskunta ja teknologian ihannoiti ovat putsanneet lumon ihmisten elämästä. Ihmiset haluavat kuitenkin sellaisen maailman, jossa sadun-

omaisuus ja kummat kokemukset ovat mahdollisia.”

Kumman hylkääminen ajoittuu valistuksen ajan jälkeiseen, sekulaariseen maailmaan, jossa totuus ammennettiin tieteistä, ei uskonnosta. ”Nyt elämme postsekulaarisessa ajassa, jossa on jälleen tilaa uskonnolle. Se näkyy esimerkiksi siinä, miten tärkeä merkitys uskonnolla on politiikassa”, Honkasalo sanoo.

Kumma eri kulttuureissa

Mielen käsite vaihtelee eri kulttuurien välillä. Länsimaissa mieli mielletään rationaaliseksi, kanadalaisen filosofin Charles Taylorin mukaan suljetuksi ja ulkomaailmalta rajatuksi. Yhdysvaltalaisen filosofin William Jamesin mukaan mieli taas on toimintojen sarja, jatkumo, jonka reunat ovat huokoiset. Joillakin ihmisillä on kyky ottaa vastaan kummat kokemukset ja päästää ne huokoisten reunojen läpi. Mieli on siten ”intersubjektiiivinen”, ihmistenvälinen, ja

syntyy vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa.

Kummien kokemusten ymmärtäminen on merkityksellistä muun muassa traumaterapiassa. ”Hoitohenkilökunta haluaa tietää, miten kohdata ihmisiä, jotka ovat menettäneet lapsensa tai rakkaimpansa ja kertovat tavanneensa heidät”, Honkasalo sanoo. Miten sureviin tulisi suhtautua? Ovatko he hulluja, vai ovatko hoitajat vailla empatiaa?

Vainajiin, äänten kuulemiseen ja henkiolentoihin reagoidaan eri kulttuureissa eri tavoin. Se, mikä on kummaa yhdessä kulttuurissa, voi olla täysin normaalia toisessa. Henkimaailman olennot kuuluvat kiinteästi muun muassa yhdysvaltalaisen antropologin Irwing Hallowelin tutkimien Ojibwa-intiaanien ihmiskäsitykseen ja maailmankuvaan. He hakevat apua, tukea, voimaa ja moraalisten arvojen oppaita olennoista, joita Hallowel kuvaa nimellä ”other-than-human-persons”.

Honkasalo toteaa, että monet ilmiöt määritellään länsimaaisessa kulttuurissa nykyään neurotieteellisen mielen, aivojen, kautta, ja jos asia poikkeaa totutusta, siitä tulee helposti mielenterveyden ongelma. Kulttuurinen psykiatrinen luokitus tunnistaa ilmiön häiriöksi. Äänten kuuleminen on yksi esimerkki. Jos äänellä ei ole todistettavaa lähdettä, se voidaan mieltää halusinaatioksi, mikä johtaa puolestaan siihen, että oireeseen saatetaan määrätä psykiatriakäytä. ”Ihminen joutuu diagnostiseen psykiatriakäytteen myllyyn, mikä vaikuttaa elämäntapaan”, Honkasalo sanoo.

Entä jos ääniin ja näkyihin ja henkiolentoihin suhtauttaisiin avoimemmin ja hyväksyvämmiin? Tulisiko meistä onnellisempia, jos sallisimme itsellemme kumman kokemuksen? Saisiko sureva enemmän lohtua, jos hänen kokemustaan ei kyseenalaistettaisi, ja tuntisiko hoitaja ymmärtäneensä surevaa paremmin?

Kumman ymmärtämistä vaikeuttaa todistamisen pakko. Olemme tottuneet siihen, että kaikkeen tarvitaan evidenssi, näyttö. Myös lääketieteen diagnoosit perustuvat näyttöihin.

Todistamisen taakka tulee vastaan usealla elämänalueella. Miten uskoa pakolaisen tarinaa, raiskatun tai seksuaalista häirintää kokeneen kertomusta, entä masentunutta, jos näyttöä ei ole? Ovatko kroonisesta kiputilasta kärsivän tuskat oikeita vai kuviteltuja?

”Näkymättömän osoittaminen todeksi on haastavaa. Ajattellaan, että kokemus ei ole totta, koska se ei näy”, Honkasalo pohtii.

Taiteessa kummalliset kokemukset hyväksytään luonnollisena osana luovaa työskentelyä. Kukaan ei ihmettele kirjailijan kykyä luoda mielikuvitusmaailmoja tai säveltäjän kykyä kirjoittaa mielessään kuulemaansa musiikkia nuottiviivoille. Kummaa sallitaan myös leikeissä, unissa ja uskonnollisissa kokemuksissa.

Myös tutkijat kokevat selittämättömiä asioita tieteellisessä työssään, usein juuri ennen tärkeää oivallusta. Honkasalon mukaan hyvä tutkija onkin *näkymättömän näkijä*.

MIELI-hankkeen loppuseminaari järjestetään Helsingin Paasitorissa 1.–2. joulukuuta. Lisätietoja tapahtumasta: <http://www.aka.fi/fi/tiedepoliittinen-toiminta/akatemiohjelmat/toiminnassa/mieli/ajankohtaista/mieli-loppuseminaari-1.-2.12.2016/>

Mieli ja toinen -tutkimushanke esitellään Tieteen päivien sessiossa 12.1.2017.

HELEN MOSTER

Kirjoittaja on vapaa toimittaja.

TIETEeseen LUOTETAAN EDELLEEN

Uuden Tiedebarometrin tuloksista ilmenee, että tieteeseen luotetaan ja että se kiinnostaa suurta yleisöä. Tieteen kiinnostavuuden kasvu (+3 %) sopii huonosti julkisuudessa esitettyihin huoliin ja käsityksiin, joiden mukaan kansa olisi alkanut väheksyä tiedetietoa. Koulutusleikkaukset saavat kyselytutkimuksessa jokseenkin yksiselitteisen tuomion.

Tiedot ilmenevät Tiedebarometri 2016 -tutkimuksesta, jossa selvitetään suomalaisten suhtautumista tieteeseen ja tieteellis-tekniseen kehitykseen. Tiedebarometri 2016 on vuonna 2001 käynnistetyn tutkimusarjan kuudes osa.

Erityisen suurta luottamusta nauttivat yhteiskunnan sisäisestä ja ulkoisesta turvallisuudesta vastaavat organisaatiot eli poliisi ja puolustusvoimat. Myös yliopistoihin ja korkeakouluihin luotetaan, ja näitä lai-

toksia kohtaan tunnettu luottamus on myös noussut edellisestä mittauksesta (75 % tuntee hyvin suurta tai melko suurta luottamusta). Kokoava ja hieman yleisempi arviointikohde ”tiedeyhteisö” (tiede ja tutkimus, tiedeyhteisö yleisesti ottaen) sijoittuu myös merkittävän korkealle, heti neljänneksi yliopistojen ja korkeakoulujen jälkeen (66 %).

Tiedettä koskevan tiedon lähteistä televisio ja radio ovat tärkeimmät (81 %). Seuraavana keskeisenä tietolähteenä mainitaan sanomalehdet (71 %). Internetin tietolähteekseen nimeävien kasvu on tasaantunut, mutta verkko on saavuttanut sanomalehdet tiedon lähteenä (70 %). Internet on tärkeä väline molemmille sukupuolille, kaikille ikäryhmille ja erilaisen koulutuksen omaaville. Tieteestä ja sen tuloksista tiedottaminen kansalaisille koettiin kuitenkin kyselyssä puutteellisenä. Barometrin julkistustilaisuudessa toivottiin, että tutkijoilla olisi valmius tulla esiin puhumaan muustakin kuin omasta tutkimuksestaan. Heidän tulisi näkyä myös uusilla foorumeilla ottamassa kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin.

Tiedebarometri 2016 -tutkimuksen toteutti Tieteen tiedotus ry:n toimeksiannosta Yhdyskuntatutkimus Oy. Kirjalliseen kyselyyn vastasi 1 056 henkilöä. Tiedebarometri on luettavissa Tieteen tiedotus ry:n verkkosivuilla (<http://www.tieteentiedotus.fi/tiedebarometri.html>).